

มาตรการแก้ต้นฉบับวรรณกรรมแปลกันเถิด (จบ)

วัลยา วิวัฒน์ศร

พิมพ์ครั้งแรก มติชนสุดสัปดาห์ (บทความพิเศษ โดยวัลยา วิวัฒน์ศร) ฉบับประจำวันที ๘ - ๑๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๘ ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๒๕๑

ในหนังสือ การแปลวรรณกรรม ผู้เขียนนิยามการแปลวรรณกรรมไว้ว่า

การแปลวรรณกรรมคือการถ่ายทอดความหมายและวรรณศิลป์จากตัวบทภาษาหนึ่ง ไปเป็นตัวบทอีกภาษาหนึ่ง ถึงระดับการสร้างสรรคของนักประพันธ์ โดยยังรักษาบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับภาษาเดิมและคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปลเสมอ

ประเด็นที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ คือการรักษาบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับภาษาเดิมและคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปลเสมอ

บริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับหมายถึงคำหรือข้อความแวดล้อมซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตของตัวละครชาติใดชาติหนึ่ง ไม่ว่าจะเกี่ยวกับภาษา ศาสนา ความคิดความเชื่อ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี สถาปัตยกรรมศาสตร์และภูมิหลังด้านประวัติศาสตร์ การเมืองและสังคมของชาตินั้นๆ

ทฤษฎีแปลตะวันตก มี อังกฤษ อเมริกัน และฝรั่งเศส เป็นอาทิ ล้วนระบุให้คัดแปลงบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับให้เข้ากับวัฒนธรรมของผู้อ่าน ทฤษฎีดังกล่าวเขียนขึ้นจากประสบการณ์การแปลจากภาษาตะวันตกเป็นภาษาตะวันตกด้วย ซึ่งมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมถึงกันแต่ไหนแต่ไรมา ทฤษฎีดังกล่าวจึงใช้ได้ และการคัดแปลงบริบททางวัฒนธรรมบางอย่างระหว่างตะวันตกด้วยกัน ไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกแปลกหรือ ‘หลงถิ่น’ แต่อย่างใด

(ดูรายละเอียดเรื่องนี้ใน การแปลวรรณกรรม บทที่ ๒ หัวข้อ “อุมแบร์โต เอโก้กับการแปลวรรณกรรม” และบทที่ ๓ หัวข้อ “การแปลโดยรักษาบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับภาษาเดิมและโดยคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปล”)

แต่วัฒนธรรมตะวันตกแตกต่างจากวัฒนธรรมตะวันออก สถาปัตยกรรมแตกต่างกันชัดเจน ไม่ว่าจะ เป็นถอุคาล พืชพันธุ์ไม้หรือสัตว์บางชนิดศาสนาและวิถีชีวิตก็ต่างกัน มีแต่เทคโนโลยีที่ถ่ายทอดมาถึง การแปลต้นฉบับภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาไทย จึงต้องรักษาบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับภาษาเดิมไว้ ถือเป็นกฎเหล็กข้อหนึ่งของการแปล ต่างไปจากทฤษฎีตะวันตก เพราะหากผู้แปลคัดแปลงบริบททางวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นของไทย ผู้อ่านจะรู้สึกแปลกหรือ ‘หลงถิ่น’ ทันที

ตัวอย่างเช่น ตัวละครชาวฝรั่งเศสหรือชาวอเมริกันซึ่งมีนิवासถานอยู่ในป่าเขาลำเนาไพร พุดถึงแสงแดดหรือลมทะเลที่ริเวียร่าหรือที่ไมอามีแล้วผู้แปลดัดแปลงให้เป็นหาดป่าตองหรือหาดพัทยาผู้อ่านก็คงจะงงว่าเหตุใดตัวละครชาวฝรั่งเศสหรือชาวอเมริกันจึงอ้างชายหาดของไทย

อีกตัวอย่างหนึ่ง ในต้นฉบับภาษาตะวันตก มีฉากร้องเพลงกล่อมเด็ก ผู้แปลคิดว่า ควรดัดแปลงบริบททางวัฒนธรรม จึงใส่เนื้อร้องเพลงกล่อมเด็กของไทย ซึ่งมีข้อมูลทางวัฒนธรรมเฉพาะของไทยลงไป เช่น “ฝนตกหิมๆ ย้ายจิมไปตลาด นุ่งผ้าคลุมขาด เอากะจาดปิดตุต” กระจาดเป็นภาชนะวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่มีในตะวันตก

การดัดแปลงเช่นนี้เป็นการใส่บรรยากาศไทยลงไปในเรื่องตะวันตก ผู้อ่านจะรู้สึกแปลกหรือ ‘หลงถิ่น’ เหมือนถูกกระซอกตัวกลับมาในบรรยากาศไทยแล้วก็กลับไปอยู่ในบรรยากาศตะวันตกใหม่ กลับไปกลับมาเช่นนี้ทุกครั้งที่มีการดัดแปลงบริบททางวัฒนธรรม

ในกรณีนี้ ผู้แปลควรแปลเนื้อเรื่องตามต้นฉบับ

การแปลสำนวน คำพังเพยสุภาษิตก็เช่นกันหากมีสำนวน คำพังเพยหรือสุภาษิตไทยที่ความหมายตรงกัน แต่ของไทยอ้างถึงสัตว์หรือพันธุ์ไม้ที่มีเฉพาะในไทยก็ไม่พึงใช้สุภาษิตหรือสำนวนไทยนั้น ผู้เขียนยกตัวอย่างไว้ในหนังสือการแปลวรรณกรรม การแปลสำนวนฝรั่งเศส “เกิดจากแม่ไก่ก็ย่อมชอบขี้เย็บ” หรือสำนวนอังกฤษ “ไก่แก่ขันอย่างไร ไก่อ่อนก็ขันอย่างนั้น” ก็ควรแปลไปตามนั้น ไม่ใช่สำนวนไทย “ดูช่างให้ดูหางคุณนางให้ดูแม่” มาแทนเพราะถึงความหมายจะตรงกัน แต่ตัวละครชาวฝรั่งเศสหรือชาวอังกฤษย่อมไม่อ้างช้างเป็นแน่ และผู้อ่านก็เข้าใจสำนวนแปลตามต้นฉบับได้โดยง่ายอยู่แล้ว

วลีสุดท้ายในนิยามการแปลวรรณกรรมข้างต้น

เขียนว่า “และคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปลเสมอ”

ในทัศนะของผู้เขียน การคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปลไม่ได้หมายความว่า ให้ดัดแปลงบริบททางวัฒนธรรมในต้นฉบับเป็นบริบททางวัฒนธรรมไทยแต่หมายถึงว่า ผู้แปลจะรักษาบริบททางวัฒนธรรมของต้นฉบับและหาวิธีทำให้ผู้อ่านเข้าใจอย่างไร

การทำเชิงอรรถท้ายหน้าหรือท้ายเล่มก็เป็นวิธีหนึ่ง ผู้แปลควรพิจารณาว่าคำใดบ้างที่จำเป็นต้องทำเชิงอรรถ ไม่ควรทำพรวดพราดหรือมากเกินไปหากผู้อ่านที่ไม่รู้จักวัฒนธรรมของชาตินั้นๆ พอเข้าใจได้โดยไม่ต้องอาศัยเชิงอรรถ ก็ไม่ต้องทำ

นอกจากการทำเชิงอรรถ ผู้แปลอาจขยายความสั้นๆ ซึ่งต้องสั้นจริงๆ เพื่อมิให้เสียลีลาของนักเขียนซึ่งไม่ได้เขียนขยายความยืดยาว เมื่อแปลขยายความสั้นๆ แล้ว ผู้แปลก็ไม่จำเป็นต้องทำเชิงอรรถ

ตัวอย่างเช่น ตัวละครเด็กชายชาวสเปน ชื่อเบนินโด่ ถูกเพื่อนหมิ่น เรียกเขาว่า เบนินต้า ซึ่งเป็นชื่อผู้หญิง ผู้แปลอาจแปลขยายความดังนี้

“อ้อ ! นึกว่าใคร นั่งเบนินต้านี่เอง”

เบนินโด่แค้นใจที่ถูกหว่าว่าเป็นหน้าตัวเมีย แต่ก็ไม้อาจทำอะไรได้ เด็กที่พูจจากหมิ่นเขา ตัวโตกว่าเขามากนัก

วลีขยายความคือ ที่ถูกหว่าว่าเป็นหน้าตัวเมีย

กำหนดชื่อคนในภาษาอังกฤษ เช่น มิสเตอร์ มิสซิส มิส หรือ เมอสิเยร์ มาดาม มาดามัวแซลล์ ในภาษาฝรั่งเศส หรือคำลงท้ายชื่อคน เช่น ซัง จัง คุง ในภาษาญี่ปุ่น ควรคงไว้เพื่อเก็บบรรยากาศของชาตินั้นๆ

ในบางครั้งผู้แปลจำเป็นต้องทับศัพท์ เช่น *ต้นวิลโลว์* ในบริบททางวัฒนธรรมตะวันตก ควรคงไว้เช่นนั้น ไม่แปลว่า *ต้นหลิว* เพราะจะกลายเป็นบริบททางวัฒนธรรมของจีนทันที เช่นเดียวกับ *ต้นป๊อปปลาร์* ในยุโรป จะใช้ว่า *ต้นไปหยาง* ก็เมื่อแปลเรื่องจีนเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังต้องพิจารณาบรรยากาศในฉากของเรื่อง คู่รักซึ่งกำลังพลอดรัก ซึ่งชวนกันชมธรรมชาติ ควรจะชื่นชม *นกแซนดีไพเพอร์* มากกว่า *นกอีก้อย*

ด้านอาหารการกินก็เช่นกัน เมื่อนวนิยายตะวันตกกล่าวถึงเรื่องนี้ ผู้แปลควรระวังเป็นพิเศษ ไม่ใช่คำในบริบททางวัฒนธรรมของไทย เช่น *ทำกับข้าว กินข้าว กินข้าวกินปลา* แม้ปัจจุบันชาวตะวันตกจะกินข้าวบางมื้อ แต่ก็เพียงบางมื้อจริงๆ และไม่ใช่อาหารหลักของเขา ผู้แปลควรเลี่ยง ใช้ว่า *ทำครัว ทำอาหาร กินอาหาร* หากแปลเรื่องจีนไม่มีปัญหาเรื่องนี้ เพราะชาวจีนกินข้าวเป็นอาหารหลักด้วย

เรื่องอาหารการกินนี้ ผู้เขียนมีปัญหาเกี่ยวกับคำว่า *พริกไทย* ขณะอ่านเรื่องแปลจากภาษาต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นตะวันตกหรือตะวันออก เมื่อมีการโรย pepper ในอาหาร คำแปลภาษาไทยมีคำเดียวคือ *พริกไทย* ผู้เขียนสะดุด ทุกครั้งที่ตัวละครชาวฝรั่งเศส อังกฤษ ฯลฯ ชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ฯลฯ กิน *พริกไทย*

คำทำนองเดียวกันนี้อีกคำที่เป็นปัญหาของผู้เขียนในการแปล คือคำว่า Ministry of Interior ซึ่ง ภาษาไทยแปลว่า *กระทรวงมหาดไทย* ผู้เขียนเลยไปใช้คำว่า *กระทรวงกิจการภายใน* เคยมีผู้บอกว่าเวลาที่เขาอ่าน เรื่องแปลจากภาษาอังกฤษหรือภาษาฝรั่งเศส พบคำว่ากระทรวงมหาดไทยในสหรัฐอเมริกา ในประเทศอังกฤษ หรือ ประเทศฝรั่งเศส เขาไม่เห็นว่าเป็นกระทรวงของไทยเห็นเป็นชื่อเฉพาะที่คำว่า *ไทย* ไม่มี ความหมายระบอบชาติ แต่ ผู้เขียนมีเชื้อตาผีเสียแล้ว จึงสะดุดทุกครั้งแต่ก็ไม่ถึงกับเป็นทุกข์

นอกจากนี้ก็มีเรื่องหน่วยเงิน ผู้แปลมักผลอใช้หน่วยเงินของไทย เช่น เขาประหยัด *ทุกบาท ทุกสตางค์* เขาไม่มีเงินแม้แต่ *ดั่งค์แดง* เดียว ผู้แปลควรใช้หน่วยเงินตามต้นฉบับ

เรื่องมาตรา คนไทยรู้จักทั้งมาตราเมตริก (กรัม เมตร วินาที) และมาตราของอังกฤษ (ออนซ์ ฟุต วินาที) เมื่อต้นฉบับภาษาเดิมใช้มาตราใดก็แปลไปตามมาตรานั้น ปัญหาคือ หากแปลจากภาษาที่สอง เช่น แปลเรื่อง ฝรั่งเศสจากต้นฉบับแปลภาษาอังกฤษ ซึ่งผู้แปลภาษาอังกฤษเปลี่ยนมาตราเมตริก (มาตราที่ใช้ในฝรั่งเศส) เป็น มาตราของอังกฤษไปแล้ว เพราะคำนึงถึงผู้อ่านฉบับแปลของตนซึ่งไม่คุ้นกับมาตราเมตริก ผู้แปลภาษาไทยก็แปล ตามกล่าวคือ แปลมาตราของอังกฤษ คนอ่านชาวไทยที่รู้วัฒนธรรมฝรั่งเศส และรู้ว่าชาวฝรั่งเศสใช้มาตราเมตริก ก็รู้สึกแปลกที่มาตราผิดไป และรู้ว่าผู้แปลแปลจากภาษาอังกฤษอีกที

แต่เมื่อแปลหนังสือเก่าซึ่งใช้มาตราโบราณ ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องของชาติใดภาษาใด ก็ควรจะใช้มาตรา โบราณของไทย ทั้งมาตราชั่ง ตวง และวัด ทั้งนี้เพื่อรักษาบรรยากาศโบราณของเรื่องด้วย

นियากำลึงภายในของจีนติดตลาดเมืองไทยมาตราโบราณของจีนคุ้นหูผู้อ่านชาวไทย เมื่อใช้ตามแบบ ของจีนก็เก็บรักษาไว้ได้ทั้งความโบราณและบรรยากาศจีน

การแปลเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ผู้แปลจะต้องตั้งใจทำงานอย่างรอบคอบ ค้นคว้าหาข้อมูลที่ถูกต้อง ตรวจสอบตรวจทานหลายครั้งหลายหน ซึ่งทั้งหมดนี้ใช้เวลานาน ขัดกับนโยบายของสำนักพิมพ์หลายแห่ง ที่คำนึงถึงต้นทุนเชิงพาณิชย์เร่งรัดการตีพิมพ์โดยไม่สนใจคุณภาพงาน จึงมีหนังสือแปลคือยคุณภาพจำนวนมากใน ท้องตลาด

วิชาตรวจแก้ต้นฉบับวรรณกรรมแปลจึงยังต้องเปิดสอนอยู่เสมอ และไม่เคยขาดตัวอย่างแบบฝึกหัด นับเป็นเรื่องน่าเสียดาย เมื่อคิดถึงผู้อ่านวัยเยาว์ที่ยังไม่มีภูมิคุ้มกันด้านภาษา ต้องเติบโตขึ้นมาโดยได้อ่านได้ฟังภาษา ผิดๆ อยู่เสมอ

ในอนาคตเราคงยังพูดถึงเอกลักษณ์และอัจฉริยลักษณ์ของภาษาไทยได้อีกหรือ